

Anna Krawczyk

Deskrypcje bogów rzymskich w "Panegirykach" Klaudiana

Scripta Classica 7, 91-97

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Krawczyk

Uniwersytet Śląski, Katowice

Deskrypcje bogów rzymskich w *Panegirykach* Klaudiana

Abstract: The author presents translation of the so-far unpublished in Poland selected sequences from Claudian's three panegyrics (*Panegyricus de sexto consulatu Honorii Augusti*, *Panegyricus dictus Probino et Olybrio consulibus*, *Panegyricus de consulatu Stilichonis*). They include descriptions of personifications of natural phenomena, abstract places and ideas depicted as mythical gods and goddesses. They are: *Tiberinus*, *Eridanus*, *Roma* and *Clementia*.

Key words: Claudian, *Panegyrics*, mythical gods, description technique

Nota od tłumacza

Prezentowany przekład wybranych sekwencji spośród trzech panegiryków Klaudiana (*Panegyricus de sexto consulatu Honorii Augusti*, *Panegyricus dictus Probino et Olybrio consulibus*, *Panegyricus de consulatu Stilichonis*)¹ zawiera opisy zjawisk przyrody, miejsc i pojęć abstrakcyjnych, które w utworach nadwornego poety cesarza Honoriusza zostają przedstawione jako mistyczni bogowie. W deskrypcjach wyglądu zewnętrznego oraz charakteru posługuje się retor techniką wizualizacji, czerpiąc obficie z szerokiej skali epitetów przymiotniko-

¹ Tłumaczenie powstało na podstawie wydania: Claudian (vol. 1—2), with an English translation by Maurice Platnauer. Ed. J. Henderson (vol. 1), G.P. Goold (vol. 2). London 1998; z uwzględnieniem wydań: C. Claudianus: *Opera*. Ed. J.B. Hall. Leipzig 1985 oraz Claudian: *Panegyricus de sexto consulatu Honorii Augusti*. Ed. M.J. Dewar, with Introduction, Translation and Literary Commentary. Oxford 1996. Przekład sporządzony został wierszem trzynastozgłoskowym.

wych, zarówno pojedynczych i uogólniających, jak i bardziej urozmaiconych, które dokładnie oddają złożoność nadludzkiej natury. Prawdziwym artystą okazuje się Klaudian w uwzględnianiu kolorystyki szat i wyliczaniu atrybutów postaci mitologicznych, z wyraźną skłonnością do stosowania antytez, w przypadku, gdy podkreśla kontrast skrajnie różnych barw lub opisuje sprzeczne cechy osobowości bogów. Wyraźnie zaznacza się to w opisie bogini Miasta, w której postaci połączył retor cechy delikatności kobiecej z walecznością wodza, przy okazji podkreślając śnieżnobiały kolor skóry, kontrastujący z purpurą odzienia. W prezentacji wizerunków mitycznych bohaterów nie wykracza poza ramy tradycji literackiej, zwłaszcza epickiej. Deskrypcje bogów utrzymane są w konwencji gatunku panegirycznego, którego zasadniczą funkcją było wychwalanie piękna zewnętrznego i wewnętrznego opisywanych postaci. Na różnorodny kształt opisów wpływa widoczna w utworach Klaudiana skłonność do psychologizowania, która podporządkowana została tendencji idealizacyjnej, najwyraźniej zaznaczonej w prezentacji bogini Łagodności, której opis określa stałe cechy charakteru Stylichona. Szczególnie dużą wartość obrazową mają opisy personifikacji rzek, gdzie szczegółowe ujęcie treści pozwala czytelnikowi wytworzyć w wyobraźni równie dokładny obraz realnej przyrody, co wizerunek kreowanego uosobienia. Wszystkie zastosowane przez Klaudiana techniki łączenia tradycyjnych *loci communes* w nową całość dzięki rozszerzaniu elementów realno-enkomiaistycznych o znane wątki mitologiczne sprawiają, że Klaudianowe opisy cechuje ogromne zróżnicowanie pod względem tematyki opracowywanej materii, co potwierdza często wypowiedane i zgodne na ogół opinie badaczy o sylwicznym charakterze utworów Greka, w którego twórczości odnajdujemy wyraźne echa okazjonalnej poezji oratorskiej Stacjusza².

² Istotnej wiedzy na ten temat dostarczają prace: A. Cameron: *Claudian. Poetry and Propaganda at the Court of Honorius*. Oxford 1970, s. 255—267, 282—297, 417—426; D. Romano: *Claudio. Palermo* 1958; A. Fo: *Studi sulla tecnica poetica di Claudiano*. Catania 1982.

Claudius Claudianus, *Panegyricus de sexto consulatu
Honorii Augusti*³, w. 159—177

(Eridanus)⁴

- To rzekła. On znów podniósł głowę wysoko nad
spokojne rzeki. Lśniły ze złota rogi na
pokrytej rosą twarzy, rozlewając światło
na wszystkie brzegi. Mokrej grzywy nie wieńczy mu
163 z trzciny korona, zielone gałęzie cór Słońca
cieniem kryją czub głowy, włos bursztyn oblewa.
Wielkie ramiona palla zdobi: tu Faeton
wyszyty na ojcowskim rydwanie oświetla
szaty niebiesko-szare. Trzymany pod piersią
168 dzban cudny w ryte gwiazdy świadectwem jest boskiej
chwały. I wskazał Tytan wszystkie powody swych

³ Mowa pochwalna na szósty konsulat Honoriusza Augusta należy do utworów pochodzących z najpóźniejszego okresu twórczości Klaudiana, w której wzajemnie przenikają się elementy tradycji enkomiaścizno-epickiej. W datowanym na 404 r. panegyryku, prócz wyjątkowo dużej liczby przemówień, odnajdujemy barwne opisy miejsc, zdarzeń oraz postaci (zarówno historycznych, jak i mitologicznych), wśród których na szczególną uwagę zasługuje deskrypcja boga rzeki Erydan.

⁴ Tytuły w nawiasach pochodzą od tłumaczki. *Eridanus* — bóstwo północnoitalskiej rzeki Pad (gr. Erydan). Por. Stat. *Theb.* XII 413; Ov. *Met.* II 324. Mityczny Erydan miał być synem Oceanusa i Tetydy, która zrodziła Nil, Alfęjos, Erydan, Strymon, Meander, Istros, Skamander i in. Por. Hes. *Th.* 336—345.

w. 159. *To rzekła* — słowa te kończą wypowiedź jednej z nimf wodnych, której imienia autor nie podaje.

w. 163. *córy Słońca* — Heliady, siostry Faetona. Por. Ov. *Met.* II 340—343; Verg. *Aen.* X 190.

w. 165. *palla* — rodzaj obszernego szala, noszonego początkowo wyłącznie przez kobiety, w okresie późnego cesarstwa także przez mężczyzn. Zwyczaj wymagał, by kobiety zamężne przrzucały pallę przez oba ramiona, przeprowadzając materiał kolejno pod prawym i lewym zgięciem ręki. Inaczej okrycie to nosiły cudzoziemki i panny, które zarzucały pallę na jedno ramię, a spleciony materiał spinały broszką. Palla, która zastąpiła rzymskie *ricinium*, była okryciem zbliżonym do greckiego himationu. Por. O. Jurewicz, L. Winniczuk: *Starożytni Grecy i Rzymianie w życiu prywatnym i państwowym*. Warszawa 1968, s. 122—123; *Faeton* — syn Słońca i Klimeny. Chcąc dowieść boskiego pochodzenia, poprosił ojca o zgodę na powożenie słonecznym rydwanem. Jowisz, w obawie przed pożarem Ziemi, jaki mogło spowodować nieostrożne prowadzenie kwadrygi przez syna Heliosa, zabił Faetona piorunem, co stało się główną przyczyną trosk Tytana. Por. P. Grimal: *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*. Przeł. M. Bronarska i in. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1987, s. 97; Ov. *Met.* I 751—779, II 1—400.

w. 169. *Tytan* — Helios (Słońce), w literaturze przedstawiany najczęściej jako sługa bogów olimpijskich, którego zadaniem było dostarczanie ziemi światła. Każdego dnia, poprzedzany rydwanem Jutrzenki, wyruszał w podróż po nieboskłonie, przemierzając drogę łączącą Wschód z Zachodem. Por. P. Grimal: *Słownik...*, s. 126; Ov. *Met.* I 751—779, II 1—401; Hes. *Th.* 760—763.

- na Olimpie trosk: starca w pióra zmienionego,
siostry w liście i rzekę, która rany syna
obmyła. Teraz w mroźnej jest strefie Woźnica,
173 Hyady strzegą szczątków rodzonego brata,
Droga Mleczna Cyncusa rozpostarte skrzydła
zrasza. Gwiazdny Erydan, krętą płynąc drogą,
skrapia jasne sklepienie Notusa i w strachu
przed mieczem z gwiazd strumieniem oblewa Oriona.

w. 170. *starzec w pióra przemieniony* — Cyncus, bliski przyjaciel i krewny Faetona, którego śmierć oplakiwał tak bardzo, że bogowie przemienili go w łabędzia, by pomny gromu, jakim Jowisz zabił Faetona, mógł żyć w środowisku wodnym, z dala od ognistego żywiołu. Opis przemiany Cyncusa w łabędzia odnajdujemy w drugiej księdze *Metamorfoz* Owidiusza: [...] *cum vox est tenuata viro canaeque capillos / dissimulant plumae collumque a pectore longe / porrigitur digitosque ligat iunctura rubentis, / penna latus velat, tenet os sine acumine rostrum. / Fit nova Cyncus avis* (Ov., *Met.* II, 373—377). Cyncus to imię „mówiące”: por. łac. *cycnus*, gr. κύκνωξ.

w. 171. *siostry przemienione w liście* — Heliady, córki Słońca i Klimenty, siostry Faetona, które po śmierci brata przemienione zostały w drzewa: Wergiliusz w *Eneidzie* (X, 189—191) podaje, że były to topole: *populeas inter frondes [...] sororum* (Verg. *Aen.*, X, 190), w szóstej eklogdzie, że olchy: *tum Phaethontidas musco circumdat amarae / corticis, atque solo proceras erigit alnos* (Verg. *Ecl.*, VI, 62—63).

w. 171.—172. *rzeka, która rany syna obmyła* — Erydan, mityczna nazwa Padu, do którego strącony został Faeton uderzony piorunem Jowisza. Por.: *Quem procul a patria diverso maximus orbe / excipit Eridanus fumantiaque abluit ora* (Ov. *Met.* II 323—324); *Sic Hyperionium trepido Phaethonta sorores / fumantem lavere Pado* (Stat. *Theb.* XII 413—414). *Woźnica* — Faeton.

w. 173. *Hyady* — sąsiadujące z Plejadami gwiazdy konstelacji Byka, których wzejście zapowiadało deszczową porę roku. Por. Stat. *Silv.* I 6, 21—24: *Non tantis Hyas inserena nimbis / terras obruit aut soluta Plias, / quails per cuneos hiems Latinos / plebem grandine contudit serena*; Hor. *Carm.* I 3, 14. Por. także uwagę J.M. Gesnera: *Novus Linguae et Eruditionis Romanae Thesaurus*. Leipzig 1749, s. 932: *Sunt septem stellae in capite Tauri, quae et Haedi, et Suculae dicuntur, et Atlantides*.

w. 177. *Miecz Oriona* — fragment konstelacji, w którą przemieniony został mityczny myśliwy (Orion) na skutek zemsty Artemidy, która w obawie przed utratą dziewictwa zesłała na syna Posejdonu Skorpioną. Ten za wyświadczenie Artemidzie przysługi (jak podaje tradycja — ugryzł Oriona w piętę), przeniesiony został w sferę gwiazd i jako konstelacja nieustannie goni Oriona. Por. P. Grimal: *Słownik...*, s. 267—268. Por. Hor. *Carm.* I 22, 28; Ov. *Met.* VIII 207 oraz XIII 294.

Claudius Claudianus, *Panegyricus dictus Probino
et Olybrio consulibus*⁵, w. 73—99

(Roma)

- Gdy wojowniczy August odepchnął cios wrogi,
z pioruna siłą chroniąc Alpy od pożogi,
Roma, chcąc złożyć godne Probusowi dzięki,
do cesarza iść skora, by przez moc poręki
77 młodym przychylność zdobyć. Rydwan jej skrzydlaty
szykują słudzy — Atak i w grozę bogaty
Strach — towarzysze Romy z gwarem prowadzący
wojny: gdy Partów bije lub cios włóczy tnący
Hydaspu nurt uderza. Ten mocuje koła,
82 tamten pod jarzmem konie pędzi: „Służbę” — woła —
„uzdom posłuszną trzeba spełnić”. Ją też zowie
panią niebo wraz z ziemią, w czynie swym i słowie
Minerwy niezamężnej obiera zwyczaj.
Nie chce, by grzebień włosy upinał, nie daje
87 ozdobom szyi stroić, bok prawy, w kolorze
bieli ramię, odważną pierś odsłaniać może.
Fałd sukni broszką spina. Pas do zawieszenia
miecza dzieli pierś bladą od barwy odzienia.
92 Z wdziękiem łączy się męstwo, uroczą nieśmiałość
w trwożę się zbroi srogą. Wzdłuż przyłbicy mroczność
cienia bladego pada spod krwawych pęków piór.
I w trwożnym blasku tarcza rzuca wyzwanie z chmur
Słońcu: wykuł ją Kowal z artysty zręcznością.

⁵ Panegyryk dla braci Anicjuszów jest pierwszą mową pochwalną napisaną przez poetę z Egiptu, a zarazem debiutem Klaudiana jako poety łacińskiego. Utworem tym uczcił Klaudian konsulat, jakim Teodozjusz obdarzył synów Probusa mimo ich młodego wieku.

w. 73. *August* — Teodozjusz.

w. 75. *Probus* — urodzony ok. 330 r. wybitny polityk rzymski z rodu Anicjuszów. Kilkakrotnie sprawował urząd prefekta pretorium (Illyrikum, Galii, Italii oraz Afryki). Konsul na rok 371. Ojciec Anicjusza i Probinusa, którzy w 395 r. osiągnęli konsulat. Istotnych wiadomości na temat pochodzenia, majątku, godności i charakteru Probusa dostarcza historyk Ammian (XXVII 11, 1—7).

w. 77. *młodym* — synom Probusa (Anicjuszowi i Probinusowi).

w. 81. *Hydaspes* — rzeka w Indiach (dopływ Indusu), której nazwa pochodzi od imienia najstarszego króla Medów — Hydaspesa. Jej wody miały toczyć złoto i drogie kamienie. Por. J.M. Gensner: *Novus Linguae et Eruditionis Romanae Thesaurus*. Leipzig 1749, s. 933; Stat. *Theb.* IX 441; Hor. *Carm.* I 22, 7.

w. 95. *Kowal* — Wulkan, bóg ognia utożsamiany z greckim Hefajstosem. Najbardziej znana wersja mitu dotyczy prac wykonywanych w kuźniach, gdzie z pomocą cyklopów przygotowywał zbroje i tarcze dla bohaterów greckich i rzymskich. Por. opis tarczy Achillesa (Hom. *Il.* XVIII 483—608), Eneasza (Verg. *Aen.* VIII 526—728) i Heraklesa (Hes. *Scut.* 140—317).

- Na niej widoczny bóg Mars z ojcowską miłością,
 97 dzika piastunka, bracia i nabożna rzeka.
 Tyber w bursztyn się stroi, bliźnięta powleka
 złoto, z brązu jest wilk, Mars mieni się od stali.

Claudius Claudianus, *Panegyricus dictus Probino
 et Olybrio consulibus*, w. 209—225

(Tiberinus)⁶

- W krętej grocie usłyszał ów dźwięk Tiberinus
 w niskiej siedząc dolinie. Nadstawił uszu, tkwiąc
 w zamyśleniu nad zgiełku ludzi przyczyną. Wtem
 opuszcza mchem porośłe łożę, z nim sypialnię
 213 z zielonych liści, Nimfom wodnym powierza dzban.
 Na włochatym obliczu lśnią mu szare oczy
 niebieskimi barwione plamami, wzrok niczym
 Oceanusa, szyja gęsta od splotu traw,
 czubek głowy porasta trzcina wpięta we włos.
 218 Wiatr zachodni jej zniszczyć nie może, spalona
 słońcem uschnąć nie zdoła. Lecz równie sędziwa
 głowa wypuszcza młode pędy. Ze skroni, jak
 u byka, wyrastają rogi — z nich sączą się
 rzeki, po piersi spływa woda, czoło tryska
 223 strumieniami, na źródła rozdziela się broda.
 Ramiona płaszcz okrywa — utkała go Ilia,
 żona, pod nurtem wodnym przędac z kryształu nić.

w. 97. *dzika piastunka, bracia i nabożna rzeka* — mowa tu o okolicznościach porzucenia w rozlewiskach Tybru Romulusa i Remusa oraz legendzie przypisującej odnalezienie bliźniąt wilczycy, która usłyszawszy kwilenie niemowląt, zbiegła z okolicznych gór i nakarmiła potomstwo kapłanki Rei i Marsa. Historię tę przytacza m.in. Liwiusz (I 4) oraz Plutarch (*Rom.* 1—6).

⁶ *Tiberinus* — bóstwo rzeczne Tybru. Jak podaje Owidiusz (*Fast.* II 389—390; *Met.* XIV 614—616), Tyber wziął nazwę od imienia mitycznego króla Alby Longi — Tiberinusa, który miał utopić się w wezbranych wodach rzeki. Być może także bóstwo rzeczne dawnej Albui (wcześniejsza nazwa Tybru) przyjęło imię od władcy latyńskiego miasta.

w. 216. *Oceanus* — według pierwotnych wyobrażeń: personifikacja rzeki, która miała opływać świat; w późniejszym okresie Oceanusa utożsamiano z bogiem wód zachodniej granicy świata antycznego. Mityczny syn Uranosa i Gai, mąż Tetydy, ojciec rzek. Por. Hes. *Th.* 20, 133, 215, 242, 274, 294, 776, 974.

w. 218. *wiatr zachodni* — Zefir, ciepły wiatr zwiastujący nadejście wiosny. Por. J.M. Gesner: *Novus...*, s. 1145: *Graecis dicitur Zephyrus, [...] quem Latini Favonium nominant*; Verg. *Aen.* III 120; Georg. II 330—331; Hor. *Carm.* I 4, 1; Ov. *Met.* XV 700.

Claudius Claudianus, *De consulatu Stilichonis*⁷, II, w. 6—29(Clementia)⁸

- Najpierw na straży świata wielkiego Łagodność
stała, domem jej była strefa Jowisza, chłód
z żarem łącząc, niebiosą trzyma w równowadze,
ona z niebian najstarsza. Z litości nad masą
10 niesformą pierwsza Chaos przegnała, obliczem
swym jasnym rozproszywszy mrok, wieki na światło
wydała. W miejsce świątyni i ołtarzy ciepłych
od kadzideł na dom swój wybrała to serce
i ciebie. Ona uczy, byś za barbarzyńskie
15 i złe uznał sycenie się rzezią i ludzkim
cierpieniem, byś miecz wojną skrwawiony w okresie
pokoju suchy nosił, byś jako wróg nie dał
pożywki dla wzrastania nienawiści, winnym
byś chciał wybaczyć, gniew swój porzucił szybciej, niż
20 go wznieciłeś, byś prośbom twardo nie oparł się
nigdy, wrogów nie deptał i z góry spoglądał
jak lew, który rozszarpać chce byka — przechodzi
nad korną swą ofiarą. Za jej sprawą jeńców
ułaskawiasz, gdy prosi, groźny szal ustaje
25 i to, co nigdy szkody nie przyniesie. Zaraz
kłótnie porzucasz z lęku przed Jowiszem, który
wstrząsając wszystko grzmiotem, pociski Cyklopów
na skały i potwory morskie rzuca i krwi
ludzkiej szczędząc, na lasy etyjskie śle gromy.

⁷ Panegyryk ten należy do najdłuższych mów pochwalnych Klaudiana. W trzech księgach sławi poeta męstwo, zdolności przywódcze i cnoty moralne wodza Stylichona.

⁸ *Clementia* — personifikacja Łagodności.

w. 13—14. *wybrała to serce i ciebie* — bezpośredni zwrot do adresata panegyrycznej mowy.

w. 27. *pociski Cyklopów* — pioruny kute przez jednookich olbrzymów dla Jowisza. Miejscem pracy Cyklopów były kuźnie Wulkana. Por. Verg. *Aen.* VIII 416—443, a zwłaszcza wersy 426—428: *His informatum manibus iam parte polita / fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo / deicit in terras [...]*.

w. 29. *lasy etyjskie* — lasy na górze Eta, leżącej na pograniczu Tesalii i Macedonii. Jak podaje J.M. Gesner: *Novus Linguae...*, s. 561: „Mons [...] clarus morte e sepulcro Herculis, in quo stellae videntur occidere”. O górze tej wspomina Owidiusz przy okazji przytaczania mitu o śmierci i apoteozie Herkulesa (Ovid. *Met.* IX 134—272). Por. także: Verg. *Ecl.* VIII 30.